

«ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ» ЯК ГЛОБАЛЬНА ІННОВАЦІЯ

*О. О. Набатова, кандидат економічних наук
Національний університет
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*

Термін «економіка знань» використовується для визначення типу економіки, у якій наука та інформація перетворюються на основну продуктивну силу, а джерелом багатства суспільства стають знання, інтелект. До основних ознак такої економіки відносять збільшення частки високотехнологічного сектору в структурі виробництва; зростання у складі виготовленої продукції частки вартості, доданої за рахунок інтелектуальної складової; зміну характеру людської праці на користь творчої та інтелектуальної діяльності.

Проблеми «економіки знань» активно дискутуються у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі, зокрема, у працях Д. Белла, А. Бузгаліна, А. Гальчинського, В. Гейця, П. Друкера, В. Іноземцева, Р. Лейна, В. Макарова, Ф. Махлупа, Л. Федулової, Ф. Хайека, А. Чухна та ін.

Формування «економіки знань» наприкінці ХХ ст. стало черговою глобальною природноісторичною інновацією. На відміну від проектних інновацій, що ініціюються суб'єктами управління, природні інновації закономірно визрівають унаслідок функціонування механізму суспільної самоорганізації. Становлення «економіки знань» можна розглядати як злам попередніх тенденцій розвитку індустріальних суспільств у точках біфуркації і перехід соціально-економічної системи на новий рівень.

Новий тип економіки, звичайно, є технологічною інновацією, що полягає у появі нових ресурсів розвитку (знання, інформація), розвитку нанотехнологій, мікробіології та генної інженерії, інтернетизації суспільства, поширенні мережевого бізнесу і виникненні креативних корпорацій. Проте результатом творчої діяльності людини є не тільки нові технології, а й нові цінності, моделі поведінки, інститути, нова якість соціально-економічного розвитку, встановлення нових відносин між індивідом, суспільством та державою, що потребує кардинальних соціальних інновацій, які б забезпечили ефективне поєднання принципів і практик управління суспільними процесами з механізмами спонтанного саморегулювання. Сучасне ефективне технологічне використання науки у виробництві, розвитку сфери послуг значно ширше за її роль у реалізації соціальних інновацій, які б дозволили пристосувати суспільство до нових умов, що швидко змінюються. Невідповідність швидкості технологічних і соціальних зрушень породжує низку суперечностей.

По-перше, відставання соціальних інновацій від технологічних має наслідком концентрацію інноваційного потенціалу. З одного боку, прогрес технологій долає національні бар'єри комунікацій, «глобальне поле для конкурентної боротьби вирівнюється, світ стає пласким» [1]. Проте прогрес креативної діяльності відбувається нерівномірно. Як зазначає В. Федотова, «технократично потенціал “плаского світу” є, але соціально світ є далеким від цього» [2]. Звісно, для окремої людини технологічні інновації відкривають можливість брати участь у глобальному співробітництві, кваліфіковані фахівці у країнах, що розвиваються, можуть отримати перспективну роботу і згодом реалізувати власні творчі проекти, але нові види творчої діяльності не стануть масовими. «Основна частина жителів Землі знаходиться у гетто відсталості і при збереженні теперішньої моделі глобалізації буде все більше віддалятися від світу креатосфери. Лише вкрай обмежене коло людей із цього гетто має шанс вирватися у новий світ» [3]. Стратегія концентрації творчого потенціалу є безперспективною з точки зору як власне його подальшої реалізації та розширення, так і наявності небажаних побічних ефектів. Тому першочергового значення набувають саме соціальні інновації, спрямовані на вирівнювання креативних потенціалів і процесів на територіальному, галузевому і соціально-структурному просторі.

По-друге, через брак соціальних інновацій творчий потенціал реалізується насамперед у тих сферах, які не сприяють його зростанню (фінанси, ВПК, посередницька діяльність, створення масової культури тощо), тоді як найбільш перспективними сферами його реалізації є виховання, освіта, охорона здоров'я, наука, мистецтво, рекреація природи та ін. [3].

Високий ступінь невизначеності інноваційного розвитку зумовлює певну інверсію, що полягає у переорієнтації переваг економічних суб'єктів з накопичення коштів задля отримання освіти, певного культурного статусу на утилізаційне спрямування освітніх зусиль, прагнення якомога швидше перетворити свій творчий потенціал на економічний капітал, який стає більш надійним засобом захисту від невизначеності. Результатом цієї інверсії стає неадекватно прогресуючий розвиток тих сфер, що не сприяють розширенню креативного потенціалу, більша частина якого навіть у розвинених країнах витрачається з точки зору довгострокового розвитку неефективно, а іноді й на шкоду людині і природі.

По-третє, в «економіці знань» посилюється диференціація суспільства, зумовлена чинником освіти. На відміну від інших ресурсів інформація не характеризується кінцевістю, вичерпаністю, знищенням при споживанні. Однак вільний доступ до інформації зовсім не означає володіння нею. Вирішальним фактором, що лімітує можливості залучення цього ресурсу, є здатність

людини скористатися культурним багатством людства, засвоїти, розпредметити його. Така здатність перетворювати інформацію на знання, використувати його для розвитку інтелектуального капіталу, отримання доходів формується у сфері освіти, нерівний доступ до якої спричиняє соціальну диференціацію. А. Бузгалін вказує на виникнення «двокласового інформаційного суспільства, яке складається з off-line пролетаріату, що випадає з потоку розвитку, є відрізаним від інформації, ноу-хау, а отже, від кращого майбутнього, та on-line еліти, що знаходиться у потоці розвитку» [3].

Така диференціація є більш небезпечною порівняно з нерівністю, притаманною індустріальному суспільству, яку можна пом'якшити через перерозподільні процеси. Знання і здібності, що є основним ресурсом «економіки знань», не можуть бути ні відчужені, ні перерозподілені, тому економічна підтримка незахищених верств населення стає неефективною. При цьому природний розвиток «економіки знань» без відповідних соціальних інновацій не передбачає розв'язання цієї проблеми, оскільки розвиток освіти відбувається в напрямі підготовки відносно невеликого прошарку професіоналів, а не шляхом гармонізації розвитку особистості кожної людини.

Крім того, виникає ще одне болюче запитання: чи знайдеться в «економіці знань» творча робота для всіх? У перспективі розвитку західного суспільства окреслилася проблема 20:80 — для функціонування «економіки знань» потрібно 20 % висококваліфікованого населення, а 80 % населення стане непотрібним знанневому виробництву. Розв'язати цю проблему можна за допомогою соціальних інновацій, спрямованих на забезпечення безперервності освіти, залучення до цього процесу широких мас, створення умов для застосування отриманих знань, участі людей у житті суспільства.

Таким чином, амбівалентність розвитку «економіки знань» як глобальної природноісторичної інновації актуалізує проблему відповідності технологічної та соціальної складових інноваційного процесу і потребує проектних соціальних інновацій, які б забезпечили свідомий відбір тих форм організації економіки, суспільства, культури, що рухають нас уперед, а не відкидають назад.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фридман Т. Плоский мир. Краткая история XXI века / Т. Фридман. — М. : АСТ Москва, 2007. — 608 с.
2. Федотова В. Г. Социальные инновации: макро- и микротенденции / В. Г. Федотова // *Вопр. философии*. — 2010. — № 10. — С. 3–16.
3. Бузгалін А. В. Россия в обществе знаний: концепт культурного лидерства [Электронный ресурс] / А. В. Бузгалін. — Режим доступа: <http://www.alternativy.ru/ru/node/1420>.